

Лариса Шваб

СТРУКТУРИЗАЦІЯ Й ДІЯЛЬНІСТЬ ПОЛЬСЬКОГО ПІДПІЛЛЯ НАПРИКІНЦІ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

У статті висвітлено діяльність польського підпілля після визволення від німецької окупації й встановлення радянської адміністрації. Нові обставини змусили керівництво підпілля, політичні партії й громадськість звернути погляди на Схід й пристосовуватися до нових обставин, аби відновити державу після окупаційних руйнувань.

Ключові слова: окупація, підпілля, лісові загони, репресії, політична боротьба.

Лариса Шваб. Структуризация и деятельность польского подполья в конце Второй мировой войны

В статье речь идет о завершении деятельности польского подполья после освобождения от немецкой оккупации и установления советской администрации. Новые обстоятельства заставили руководство подполья, политические партии и общественность обратить взоры на Восток и приспособляться к новым обстоятельствам, чтобы восстановить государство после оккупационных разрушений.

Ключевые слова: оккупация, подполье, лесные отряды, репрессии, политическая борьба.

Larysa Schwab. Structuring and activities of the Polish underground at the end of World War II

The article refers to the completion of the Polish underground after liberation from German occupation and the establishment of Soviet administration. New circumstances forced underground leadership, political parties and the public to draw views to the East and to adapt to new circumstances in order to restore the state after occupying destruction.

Key words: occupation, underground forest units, repression, political struggle.

Постановка наукової проблеми. У роки Другої світової війни все суспільство перебувало під впливом міфу рятівної місії уряду в Лондоні й переможної сили підпілля, передусім, Армії Крайової. Польське підпілля було добре розбудованою структурою в більшості регіонів країни на рівні повіту і, навіть, гміни. Тут відбувалося широке організаційне, політичне, видавниче життя, формувалася нова політична еліта. Загроза підпіллю й разом усьому польському суспільству надійшла зі Сходу. Визволяючи Польщу від німецької окупації, радянське військо нищило структури підпілля, провокуючи обернений процес – повернення у самочинні партизанські загони. Хаос, що опанував Польщею, не в силі були контролювати тодішні старі чи нові структури підпілля. Підпільна польська держава припинила діяльність, востаннє проголосивши своє політичне кредо. Підхоплені більшістю суспільства вони формували образ майбутньої польської опозиції.

Цілі й завдання дослідження – вмотивувати об'єктивний й суб'єктивний чинники вибору повоєнного облаштування Польщі, що спричинилися до ліквідації підпілля й визнання легітимності нових коаліційних урядів.

Стан наукової розробки проблеми. Визнаним авторитетом у трактуванні повоєнної історії Польщі в польській історіографії залишається Кристина Керстен. Зокрема її монографії «Народження системи влади в Польщі», «Між визволенням й зневоленням. Польща між 1944 – 1956», «Розвіяні листи» формують концепцію повоєнної Польщі, яка не дискутується польськими вченими (М. Латінський, А. Фрішке, Е. Дмитрув, А. Пачковський, Е. Врона, Є. Жепецький, Є. Пілацінський, М. Заремба тощо). Російський погляд на польську опозицію представлений у монографії російського ученого В. Волобуєва «Політична опозиція в Польщі 1956 – 1970». Інші російські видання більше говорять про «радянський фактор» в повоєнній політиці Польщі (Н. Носкова, І. Яжборовська, Т. Волокитина, М. Мурашко).

Виклад основного матеріалу й обґрунтування одержаних результатів. Упродовж Другої світової війни сподівання на визволення з-під німецької окупації польська спільнота пов'язувала із західними альянтами, Думка не змінилася навіть тоді, коли 1944-го р. у Польщу увійшли частини Червоної Армії (ЧА). Поляки продовжували вірити, що в певний момент західні партнери змусять Сталіна відступити на Схід і, навіть, повернуть Польщі землі, які належали їй до 1939 р. Так вважало все керівництво підпілля й живило антирадянські настрої. У цій вірі щось похитнулося, але не знищило її після поразки Армії Крайової (АК) у Львові та Вільні й трагедії Варшавського повстання.

Настрої більшості поляків жили недовіра, відчуженість, ворожість до Радянського Союзу, змішаних на почутті власної культурної зверхності, трагічному досвіді боротьби в ХІХ ст. У роки війни

уявлення про «орієнтальну загрозу» посилила поразка у вересні 1939-го, депортації 1940-го, розстріл в Катині 1943 р. З іншого боку, традиційна конфліктність на німецько-польському прикордонні, жахиття німецької окупації сформувавши уявлення про небезпеку західного ворога – Німеччину. Гітлерівська Німеччина й більшовицька Росія сприймалися як непримиренні вороги Польщі. Ця ментальна настанова почала змінюватися 1943-го й 1944 р. Німецька окупація обернулася такою трагедією, що страх перед більшовицьким комунізмом, відступав перед омріяним визволенням. Пережитий досвід німецької окупації затьмарював непевність майбутнього з більшовиками. Тому погляди поляків дедалі частіше зверталися на Схід.

У спогадах Марії Гінтер, майбутньої популярної письменниці, чоловік якої загинув під час Варшавського повстання, читаємо: «Східний фронт наблизився до Вісли. Здійснилася довгоочікувана панічна втеча німців. З розхристаними почуттями ми зустрічали радянське військо: з ентузіазмом і радістю, що нарешті вигнали німців, та розпачем, що саме в той момент, коли програна битва за Варшаву. Між людьми запанувала тривога: що вони принесуть нам – свободу, чи нову окупацію? Що тепер буде з аквіями? Нас непокоїло, що їх роззброюють, і, навіть, розстрілюють. Важко в таке повірити, бо тих, хто боровся з німцями не можуть вважати ворогами! З ними ж іде наша Дивізія Костюшка!» [5, с. 673].

Патріотичний міф Лондонського уряду безпрецедентно консолідував польське суспільство. Боротьба проти фашизму структуралізувала «підпільну державу», її політичне, організаційне й видавниче життя. З польським підпіллям були пов'язані біля мільйона поляків різних ідейно-політичних поглядів. В ньому формувалася нова національна еліта.

Червона армія, визволяючи Польщу з-під німецької окупації, водночас нищила цю молоду національну еліту: вивозила на Схід солдатів АК, здійснювала арешти функціонерів Делегатури й політичних партій, нищила керівництво підпілля. На розчищеному ґрунті більшовики запроваджували нові інституції – Польський Комітет Національного Визволення (ПКНВ). Слід думати, що польське суспільство потрясла відомість про включення східних земель до складу СРСР.

З глибшого погляду, видно, що громадська думка не ототожнювала визволення від фашизму з новою окупацією [11, с. 5–25]. Виснажене війною суспільство прагнуло унормувати щоденне існування. Відкривалися школи, університети, шпиталі, починалася відбудова краю. Прагнення до «нормальності» у загальній масі виявилось сильнішим за страх перед масштабними репресіями, депортацією, агресивною комуністичною пропагандою тощо. Аби влитися у нові реалії переважна більшість учасників підпілля переселялася в західну частину Польщі й там ховалась від переслідування. Між цих людей усвідомлення терору, вчиненого над поляками, породжувало бажання помсти.

Основну суспільну базу нового режиму в перші місяці після визволення творили члени Польської Робітничої Партії (ППР – Polska Partia Robotnicza) і групи з нею пов'язані, частина солдатів армії Берлінга й партизани Армії Людової (АЛ). База прихильників нової влади вербувалася також серед селянства, котрі отримали землю після земельної реформи ПКНВ, а також серед новоутвореного офіцерського складу збройних сил, в шеренгах міліції, в локальній адміністрації, серед членів нових громадських організацій та політоб'єднань. Так виробився механізм зв'язків влади з різними категоріями людей. Повернення старих політичних еліт тепер загрожувало втратою авансованих вигод.

На користь новій владі діяла поразка Варшавського повстання (1944 р.). Відомо, що до Варшавського повстання керівництво підпілля пропагувало тактику пасивного опору – «боротьбу зі зброєю при нозі». Глибинно в його антиросійській й антикомуністичній риторичі приховувалися непатріотичні нотки. Варшавське повстання не перемогло, бо не могло перемогти. Так нація вдруге, після 1939 р., стала свідком програних битв. Легенда Варшавського повстання, як символу антикомуністичної боротьби, народилася значно пізніше, можливо 1956-го р., коли, після амністії, з ув'язнень повернулися солдати АК й рознесли чутки про мало чи не онтологічну драму польської визвольної боротьби, а 1944-го – 1945 рр. ще панували депресивні післяпоразкові настрої. В усій повноті виявилася безпорадність лондонського керівництва та його представництва в країні, інертність західних союзників, а також – фатальна близькість Росії. Відбудоване восени 1944-го р. підпілля, уже не мало ні тієї громадської підтримки, ні авторитету.

Полишені на власне виживання колишніми західними союзниками, повстанці тепер вели нерівну, нескоординовану боротьбу з противником. Підпілля на цей момент налічувало близько 40 – 50 тисяч осіб [5, с. 665]. Їм проти них діяли тисячі солдатів Корпусу Внутрішньої Безпеки, озброєна міліція та Добровільний Резерв Громадської Міліції, до складу якого входили молоді добровольці. За ними стояли необмежені резерви НКВС та радянської армії. Більше не було широкомасштабних битв, тільки почергові засідки з одного боку та старанно підготовлені облави – з іншого. За офіційними даними в цій містечковій боротьбі комуністична сторона втратила 18 тис. осіб [5, с. 665]. Втрати підпілля не рахувалися.

У переломних місяцях 1944 р. в тодішній польській політиці формувалося два погляди на переможну ходу Сталіна. Практичний погляд в січні запропонував прем'єр Лондонського уряду Станіслав

Миколайчик. На засіданні Національної Ради (НР) в січні прем'єр Лондонського уряду Станіслав Миколайчик говорив про помилку тих, хто сподівався, що «Англія й Америка розпочнуть війну з Росією заради Польщі». Після повернення з Москви в листопаді С. Миколайчик доводив, що англійцям важливо поладити стосунки з СРСР і жоден з них «навіть пальцем не поворушить, щоб захистити наші інтереси» [8, с. 10]. А от Сталін, – переконував С. Миколайчик членів НР, – запевняв, що його не обходить Польща, тому ніякої «інтервенції в її внутрішні справи не буде» [8, с. 10]. Щодо зовнішньої політики, як вважав С. Миколайчик, то Сталін правий: Польща, співпрацюючи з західними державами, не повинна керуватися ворожістю до Росії [8, с. 10].

Важко стверджувати чи вірив С. Миколайчик Сталінові, але точно розумів: досягнути порозуміння із Заходом не вдасться. Пропонував відмовитися від принципів довоєнної політики й досягнути можливого у ситуації, що склалася, рівня суверенітету й демократії. Коли більшість міністрів його уряду відмовилася визнати анексію східних земель, в листопаді 1944 р. С. Миколайчик пішов у відставку. Йому на заміну прийшов Томаш Арцішевський – відомий своїми антиросійськими поглядами старий соціаліст.

Противники С. Миколайчика, переважно у Лондоні, не вірили в можливість компромісу зі Сталіном. Казімеж Соснковський 3 липня 1944 р. говорив, що метою політики Сталіна, є «перетворення Польщі у 17 республіку СРСР» [2, с. 658, 661]. Соснковський, як й інші, не вірив у те, що Сталін відмовиться від «імперіалістської політики». «Потрібно очікувати конфронтації між союзниками. Не слід відмовлятися від східних земель, легалізувати комуністичний режим, брати участь у поділі міністерських портфелів», – говорив він [2, с. 658, 661].

Голова Народної Партії (СН – Stronictwo Narodowe) і один з головних опонентів С. Миколайчика Тадеуш Белецький оцінював ялтинські рішення як тимчасові. «[...] Совети тим часом завойовують Польщу. Піддатися їм, віддати територію на сході і північну смугу в Східній Пруссії, додати до лублінського уряду кілька статистів – ситуації не врятує, навпаки, дозволить поглинути нас цілком на угоду західним альянтам, скажуть, що ми самі того хотіли й уміють руки. Немає двох доріг до однієї мети, є – капітуляція, яка не порятує навіть тих, хто погодиться на неї, або боротьба за незалежність, котру мусимо вести і, котра рано чи пізно, за умов змін в міжнародному укладі, допровадить нас до перемоги» [8, с. 11].

Доля Польщі вирішилася в січні 1945 р., коли частини ЧА опанували всією територією Польщі (в довоєнних кордонах). У лютому в Ялті фактичний стан визнали Черчіль і Рузвельт. Спільно зі Сталіном домовилися про східний кордон Польщі, який проходить по лінії Керзона. Досить загально окреслили, що Польща отримає «значний приріст території на півночі і сході», але «з остаточним рішенням щодо західного кордону слід було почекати до Мирної Конференції» [8, с. 11].

Основу майбутнього уряду Польщі повинен був скласти варшавський тимчасовий уряд, а не лондонський, як сподівалася еміграція. Контроль за формуванням уряду покладався на Молотова, послів США та Великобританії в Москві. Тимчасовий Уряд Національної Єдності (ТУНЕ) визнали три союзні держави. Уряд зобов'язувався провести демократичні вибори. Право висувати своєї кандидатури мали всі антирасистські демократичні сили в Польщі й з-за кордону.

Ялтинські рішення ліквідували Другу Річпосполиту як суб'єкт міжнародного права. Нова Польща творилася рішенням трьох держав, з правом вирішального голосу в СРСР. Розмитість формулювань давала широке поле для різноманітних маніпуляцій, наприклад «демократичне представництво», чи поширювалося воно на керівників підпілля, чи ні? Вказівкою на «антирасистські», розуміємо «антинацистські» партії, визнано існування таких у Польщі. Під категорію «поплічників та колаборантів» могли потрапити будь-хто з антифашистського табору. Згодом стало відомо, що змісту ялтинським положенням надавав Сталін, ефективно користуючись розмитістю їх формулювань.

Президент на еміграції Владислав Рачкевіч і більшість еміграційних партій відмовилися визнавати рішення Конференції. Уряд Томаша Арцішевського назвав ялтинські рішення «четвертим поділом Польщі». Прохолодно до рішень віднісся С. Миколайчик, але погодився взяти участь у формуванні нового уряду. Його підтримали більшість «людовців» й відомі в політиці особи – Станіслав Грабський та Кароль Попель.

Станіслава Миколайчика підтримали Селянська Партія (СЛ – Stronictwo Ludowe) і пов'язані з нею Селянські Батальйони (БХЛ – Bataliony Chłopskie) – найбільш масова після АК підпільна організація (у 1944 р. налічувала 160 тис. членів). До «людовців» і С. Миколайчика приєдналася католицька Партія Праці (СП – Stronictwo Pracy). Більшість офіцерського складу АК, СН та підпорядкована їй Національна Військова Організація (НВО) підтримували президента та прем'єра. Погляди соціалістів з Польської Соціалістичної Партії – Свобода. Рівність. Незалежність (ППС-ВРН) розійшлися [8, с. 12].

З приходом ЧА підпілля опинилося в складній ситуації. 16 листопада 1944 р. в ухвалі «Цільові настанови для роботи в конспірації під радянською окупацією» Рада Міністрів на еміграції розпорядилася розпустити конспіративні й партизанські відділи на території зайнятій ЧА. З метою поінформу-

вання уряду про політичну ситуацію в країні й організації громадської самопомоги дозволялася діяльність «окремих конспіративних комірок». Залишалося в силі право на сомооборону. Слід розуміти, що особливими приписами надалі декларувалася збройна боротьба. У тому ж приписі мовилося про сприяння проникненню «найбільш свідомих елементів» у різні військові, державні, адміністративні, громадські організації. Єдиним критерієм відбору «своїх» декларувалася вірність Польщі й незаангажованість в політичній діяльності проти незалежності країни чи утискові її громадян [1, с. 139–141].

19 січня 1944 р. командувач АК генерал Леопольд Окулицький розпустив Армію Крайову. Відомий партизан Антоні Хеда-Шарий писав у своїх спогадах: «Я не почувався звільненим від присяги служити своїй батьківщині. Розпорядження генерала Окулицького сприймав як вимушений крок задля збереження життя людей» [5, с. 208]. Так мислили багато. Залишені підпільні комірки злилися з конспіративною, антикомуністичною й надзвичайно елітарною організацією «Ні» («Nie»), яку від середини 1944 р. розбудовував полковник Еміль Фільдорф [12, с. 14–24].

Найбільші партизанські загони АК діяли на території прилеглий до східного кордону. Слабка урбанізація місцевості формувала особливі «комплекси лісу» й дух безкомпромісної боротьби з ворогом, образ якого асоціювався з українцями. Ситуацію ще більше ускладнювали брутальні репресії НКВД та УБ – арешти, тортури, вивезення в СРСР, таємні вбивства, переслідування навіть тих, хто вступив до армії Берлінга-Жимерського. Протягом 1944 – 1945 рр. в радянські табори було вивезено кілька десятків тисяч осіб [3, с. 26–30].

У першому півріччі 1945 р. польське суспільство, виснажене війною, схилилося до примирення, але терор НКВС та УБ живив опір «росіянам». Керівництво підпілля шукало компроміс, який би схилив росіян припинити терор [6, с. 83]. Отже, з деякими «поправками», РНЄ визнала ялтинські домовленості, основні з «поправок»: остаточні рішення стосовно кордонів Польщі відкласти до польсько-радянських переговорів, погодитися із західними кордонами по Одрі та Нисі Лужицькій, обумовити партнерство між РНЄ й урядом в країні, на посаду прем'єра майбутнього уряду висунути кандидатуру Станіслава Миколайчика.

Міф про можливість впливу на ситуацію в середині країни розвіявся 27 – 28 березня 1945 р. після арешту шістнадцяти авторитетних діячів підпілля, котрі й мали виступити партнерами при створенні ТУНЄ. Сталін знехтував автентичним укладом політичних сил Польщі. Суд над арештованими відбувся 18 червня в Москві (у цей час проходило московське засідання ПКНВ).

Процес 16-ти поглибив кризу підпілля: делегатура працювала в ошадному режимі; відновила діяльність Президія, чи Головна Комісія Ради Національної Єдності, але її покинула Селянська партія (СЛ – Stronnictwo Ludowe). Співпраця між партіями ставала все більш формальною. Виразно формувалися два табори: про й антимиколайчиківський. В обох таборах розуміли, що компроміс з росіянами досягнути не вдасться. Тому партії переглядала своє місце в політичному житті краю. Підпільна держава поступово розсипалася. Першими її покинули «людовці» (Селянська партія). Вони діяли за вказівками С. Миколайчика. Корбонський 5 червня 1945 р. писав у Лондон, що після виходу з РНЄ людовців, те ж саме хоче вчинити Парія Праці. За його припущенням Селянська Партія, Партія Праці і лівіця Польської Соціалістичної Партії разом із меншими демократичними угрупованнями «утворюють спільний осередок координування боротьби за незалежність, без визнання за вами урядових повноважень» [8, с. 16]. Корбонський передбачав, що правиця у складі СН, Національних Збройних Сил і ОНР утворить власний блок, але його підтримки уряду буде недостатньо. За умови такої поляризації, думки у ППС розійдуться. «Життю підпілля загрожує анархія, чим скористається люблінський комітет», – говорив Корбонський. І далі: «Політика уряду (лондонського) буде ефективною, якщо альянти найближчим часом розпочнуть війну проти Росії. Якщо ж ні, то для Заходу альфою й омегою будуть кримські домовленості та то, якщо совети не вдадуться до саботажу. Звідси політика С. Миколайчика є найбільш прийнятною...» [8, с. 16]. Тому Корбонський наполягав на порозумінні між прем'єром Арцішевським і Миколайчиком.

Отже, лінія поділу в поялтинській Польщі мала три політичних вектори: потужна Селянська партія, яку підтримували Партія праці й частина ППС-ВРН та антиялтинській табір у складі Народної партії й Національних збройних сил. Між ними поаківське підпілля.

За іншою схемою укладалося життя на нижчих ділянках підпілля. Ми говорили про прагнення польського народу до мирного життя. Суспільство опанувало передчуття швидкого повернення до життєвої норми. Ця обставина зруйнувала первинні структури підпілля. Зафіксовані факти переходу членів підпільної Селянської партії до люблінської, з ППС-ВРН – до відродженої ППС тощо.

На початку травня 1945 р. генерал Андерс за поданням полковника Жепецького видав указ про розпуск підпільної організації «Ні» через фактичне розсекречення її НКВС. Від цього моменту конспіративною сіткою й партизанськими загонами колишньої АК займалася Делегатура Збройних Сил (ДЗС). Її кістяк творила конспіративна сітка ліквідованої в 1944 р. АК. Завдання ДЗС полягали на тому, щоб зменшити чисельність партизанських загонів, зупиняти спонтанні неконтрольовані акції

та ін. У відозвах Делегата ЗС, Делегата Уряду в країні й РНЄ 17 і 27 травня мовилося про припинення збройної боротьби, окрім як з ціллю самооборони. Звернення не мали очікуваної реакції. Весною 1945 року партизанські загони зруйнували кілька в'язниць. А в ніч з 20 на 21 травня звільнили в'язнів НКВС в Рембрантові [1, с. 471]. І все ж, в умовах хаосу, набутого досвіду програних битв, кризи авторитетів ДЗС не могла забезпечити цілісності поаківського підпілля. Деякі округи проводили власну політику. Виникали самочинні загони. Полковник Ян Жепецький 12 червня 1945 року писав у Лондон, що лісові загони постають в лісах люблінщини й білосточчини переважно з дезертирів з війська Жимерського, їх склад постійно змінюється. На осінь, якщо не буде знайдено компромісу, – передбачав Жепецький, – Польщу чекає велика трагедія [1, с. 471–472]. ДЗС на чолі з полковником Жепецьким взяла під контроль загони самооборони.

НВО постало в листопаді 1944 р. Організація здійснювала розвідувальні, організаційні, пропагандистські акції, чинила збройний опір німцям, а також на неї покладалася особлива функція – готовність до спеціальних акцій. Комендантом НВО був полковник Тадеуш Данілевич. Член комендатури НВО Єжи Пілацінський обраховував, що до організації належало 50 тис. осіб [13, с. 214–215]. Цифра, як відомо з інших джерел [4], завищена, поза тим це була сильна організація, в окремих місцевостях конкурентна Делегатурі Збройних Сил в країні. Нам мало відомо про плани керівництва організації в 1945 році. Чи зберігали вони окремі відділи для продовження збройної боротьби? Найбільш вірогідно, що в середині організації перетиналися помірковані і радикальні погляди.

Окремий політичний осередок творила Організація Польська (ОП) і пов'язана з нею частина НЗС. ОП протягом всього окупаційного періоду перебувала в опозиції до Делегатури, АК та «порозуміння чотирьох партій». Керівництво ОП у 1944 році не визнало об'єднання НЗС з АК і від того часу діяло самостійно. Восени 1944 року ОП утворила Бригаду Свентокжиську. В момент січневого наступу Червоної Армії її частини відступили до Чехії, пізніше – до Німеччини. Вона була найбільш націоналістичною, антидемократичною організацією підпілля. На її рахунок життя багатьох євреїв, партизанів Гвардії Людової, що втілювалося під гаслом: «Немає в централі комуни ідейних, є тільки пахолки Москви, а таким – без церемоній – куля в лоб» [14] Лівіця, як і аківці трактували організацію як фашистську, вважали, що перетнувши німецький кордон, Бригада розірвала антинімецький фронт підпілля збройних сил Польщі.

Евакуація Бригади суттєво послабила НЗС-ОП. Успіхи ЧА змусили підпілляників послабити діяльність. Вони активізувалися навесні 1945 року. 7 червня 1945 року керівник НЗС-ОП генерал Зигмунд Броневський видав інструкцію про початок збройної боротьби проти радянської окупації. Лісові загони переслідували функціонерів Міліції Обивательської й УБ, компрометували «люблінські» партії, вели антиросійську пропаганду. Наприкінці березня 1945 року інспектор Округу «Захід» Станіслав Кашніца приступив до творення на Познанщині і Поморрі кадрової організації Польська Армія (АП) з функціями контррозвідки. На цей час під його керівництвом уже діяв «Народний табір» й молодіжна організація «Покоління незалежної Польщі» [9, с. 82 – 88].

Різні підпільні групи утруднювали діяльність «пекаєнівської» влади. Ситуація, щоправда, скоро змінилася на користь нової влади. На її бік переходили цілі групи підпілляників, тому організувати широкий опір ЧА не вдавалося. Партизанам часто бракувало харчів (іншого провіанту), вони поповнювали його грабунком селян, провокуючи конфлікти. Багатьом з них вдавалося проникнути до міліції та інших органів влади. Польщу поглинула анархія, в якій ніхто не почувався впевнено і безпечно, а жодна політична сила не могла опанувати ситуацією. Навесні 1945 року лісові бригади у багатьох гмінах (Білосточчина, Люблинщина, Підляся) усунули від влади комуністів. У відповідь комуністи розгорнули терор, рівний хіба що німецькому терору під час окупації.

Погодимось з польськими істориками в тому, що для поляків Друга світова війна закінчилася наприкінці червня 1945 року, а не 8 травня, як для більшості європейців. 21 червня московський суд присудив до розстрілу шістнадцять керівників підпілля, а через тиждень, 28 червня, в Москві було утворено Тимчасовий Уряд Національної Єдності, котрий визнала більшість держав світу. Лондонський уряд втратив легітимний статус. Від 27 червня до 1 липня відбулося останнє засідання Ради Національної Єдності, котра прийняла остаточне рішення про припинення діяльності Ради й Делегатури. Інституційна сітка польського підпілля розпалася [8, с. 19].

Останнім документами Ради були звернення до польського і сусідніх йому народів, а також «Тестамент Підпільної Польщі». В Тестаменті Рада закликала поляків вимагати обов'язкового виведення війська СРСР, звільнення ув'язнених, повернення польських в'язнів із Радянського Союзу, амністії солдатам Армії Крайової, ліквідації УБ, а також: об'єднання всіх частин польської армії в єдині боєздатні частини, виведення з керівного складу армії всіх російських офіцерів, допущення політичних партій до вільних, демократичних виборів, створення умов для місцевого самоврядування, забезпечення соціально-господарського, культурно-освітнього розвитку громадян, гарантування свободи профспілкам тощо [1, с. 457–484].

Рада закликала домагатися усупільнення великої приватної власності, справедливого розподілу національного доходу; забезпечення робітникам співкерівництва і контролю за національними багатствами, проведення земельної реформи тощо.

Як слушно зауважив Едмунд Дмитрув: «Від часу утворення уряду Польща стала більш незалежною державою. Від липня 1944 до червня 1945 року вона була «гарнізонною державою» – територією підпорядкованою і експлуатованою радянцями, котрі деякі управлінські функції передали місцевим органам, ними ж скликаними; такі вразливі галузі як військо, внутрішня безпека, військова промисловість безпосередньо підпорядковувалися органам сталінської тоталітарної держави. Після червня 1945 р. статус Польщі був значно відкоректований: до легальної діяльності допущена Польська Селянська Партія (ПСЛ). Послабився тиск Москви. Саме на цю багатозначну ситуацію й відреагувала Рада Національної Єдності [6, с. 178 – 180], яка «з одного боку визнавали Польщу окупованою державою, з іншого – визнала Уряд Національної Єдності єдиним представником польської держави» [10, с. 127].

1944-го – 1945 рр. Польща, окрім потрясінь окупації, пережила «другий акт політичної компрометації еліт II Речі Посполитої». Вереснева поразка (1939 р.), а опісля поразка у Варшавському повстанні, скомпрометувала урядовий табір в очах суспільства, але залишалася опозиція – ті, котрі справа чи то зліва «воювали» проти санації. Вони, поділені на різні орієнтації, й взяли кермо польської політики в середині країни й на еміграції і, так само як санація, не виконали свого завдання, не забезпечили інтересів Польщі поляків. Суспільство опинилося в ситуації, в якій самостійно змушене було розв'язувати дилему, що робити далі? Це питання постійно виникало в підпільній пресі 1945-го р. Саме тому, так радісно в країні зустрічали Станіслава Миколайчика, сподіваючись від нього вирішення польських проблем у ситуації, що склалася – припинення репресій, зупинення марного кровопролиття, нормалізації, що дозволяла повернутися до мирного життя. Підпільна Держава з усією громіздкою організацією втратила легітимність, завдання нового часу лежало поза межами її компетенції.

Джерела та література:

1. Armija Krajowa w dokumentach: 1939–1945. / [kon. Red. Tadeusz Pelczyński (przewod.) etal.; przygot. do druku Antoni Bohdanowicz]. – Szczecin: Errata, 1989. – T.5: Pazdziernik 1944 – lipiec 1945. – 534 s.
2. Babiński W. Przyczynki historyczne do okresu 1939 – 1945 / W. Babiński. – Londyn: B. Swidecki, 1967. – 712 s.
3. Ciesielski S., Materski A., Paczkowski A. Represje sowieckie wobec Polaków i obywateli polskich / S. Ciesielski, A. Materski, A. Paczkowski. – Warszawa: Ośrodek «Karta», 2000. – 31 s.
4. Chrzanowski W. Stronnictwo Narodowe w latach 1945 – 1947 // Głos. – Nr 55, 56/57, 58/59. – 1989–1990.
5. Davies N. Powstanie '44 / N. Davies. – Kraków: Znak, 2008. – 959 s.
6. Dmitrów E. Bilans otwarcia / E. Dmitrów. – Warszawa: RTW, 1992 – 206 s.
7. Heda-Szary A. Wspomnienia «Szarego» / A. Heda-Szary. – Warszawa: Interium, 1992. – 345 s.
8. Friszke A. Opozycja polityczna w PRL 1945 – 1980 / A. Friszke. – Londyn: Aneks, 1994. – 608 s.
9. Kemnitz E. Wspomnienia z pracy politycznej i społecznej w latach 1923 – 1956 / E. Kemnitz. – Londyn, 1983.
10. Kersten K. Narodziny systemu wady / K. Kersten. – Poznań: «SAWW», 1990. – 451 s.
11. Kersten K. Między wyzwoleniem a zniewoleniem. Polska 1944 – 1956 / Krystyna Kersten. – Londyn: ANEKS, 1993. – 197 s.
12. Kurtyka J. Na szlaku AK (Nie, DSZ, WiN) // Zeszyty Historyczne. – 1990. – Nr 94. – S. 14 – 24.
13. Piłaciński J. Narodowe Siły Zbrojne / J. Piłaciński. – Londyn: «Aneks», 1976. – 246 s.
14. Szaniec. – Nr. 11 – 21. – Sierpień 1943.